

Max Oker-Blom
är ekon.dr. och docent.

Utbildningen har inte gjort samhället jämlikt

Michael J. Sandel skriver om att respektera arbete. Det är frågan om att värdesätta arbete som sådant, inte bara utbildning. Den sociala mobiliteten har nämligen inte förverkligats i USA. Aristokratin med ärvda privilegier har bara ersatts av en meritokratisk elit som överbetonar behovet av en collegeutbildning.

Den amerikanske filosofen **Michael J. Sandel** har 2021 utkommit med en bok *The Tyranny of Merit, What's Become of the Common Good?*. Bokens tes är att idealiseringen av utbildning, som ett medel för social mobilitet, har trots den ursprungliga avsikten gett upphov till ojämlikhet och den bidrar till och med till dagens populistiska strömningar, inte bara i USA utan också i Europa.

För den stora allmänheten är Sandel framför allt känd för Harvardkursen *Justice*, som bandades 2005 och kan ses online. Hösten 2007 deltog över tusen studenter vid Harvard i hans kurs. Vid sidan av verket *Justice, What's the Right Thing to Do?*, som utkom 2008, har han publicerat ett flertal böcker, bland annat *The Case against Perfection*, *Ethics in the Age of Genetic Engineering* från 2009 och *What Money Can't Buy, The Moral Limits of Markets* från 2012.

Sandel, 68, är professor vid Harvard-universitetet och anses vara influerad av bland andra **John Rawls**, **John Stuart Mill** och **John Locke**. Han har undervisat vid Harvard sedan 1981. I sitt verk *Liberalism and the Limits of Justice*, vars första upplaga utkom 1982, kritiserar han bland annat Rawls uppmärksammade så kallade ursprungsposition ("original position"), som leder till att man väljer en viss syn på rättvisan. Sandel menar att Rawls konstruktion med okunskapens slöja ("the veil of ignorance") bakom vilken denna uppfattning uppstår, negligerar det faktum att människan redan till sin na-

tur påverkas av olika omständigheter, som i sig gör att hon inte är ”ograverad”, det vill säga något slags tabula rasa, vilket är startpunkten för Rawls rättviseteori.

En elit utövar avgörande inflytande

I den nu diskuterade bokens inledning hänvisar Sandel till den brittiska sociologen **Michael Young**, som i sin bok *The Rise of the Meritocracy* från 1958 myntade begreppet meritokrati, som utgör en benämning på samhällssystem i vilka ett avgörande inflytande utövas av en elit, som grundar sin ställning på utbildning och begåvning. Young förutspådde redan då, det vill säga för drygt sextio år sedan, att meritokratin kan ge upphov till både en känsla av överlägsenhet bland de utbildade och förbittring bland de outbildade.

Sandel delar därtill Yale-professorn **Daniel Markovits** uppfattning, som denne bland annat för fram i *The Meritocracy Trap* publicerad 2019, att de privata universiteten borde frångå sin skattefrihet om de inte rekryterar åtminstone hälften av sina studenter bland mindre bemedlade.

Boken handlar således huvudsakligen om tre omständigheter. För det första att betoningen av utbildning, framför allt i USA, som ett medel för ett jämlikare samhälle, trots vad som initialt var avsikten inte lett till detta, snarare tvärtom. För det andra att avsaknaden av en amerikansk fyraårig college-examen (motsvarar en kandidatexamen hos oss, alltså inte en magistersexamen) skapat missnöje bland dem, som inte gått på college och haft negativa följder för samhällsklimatet, och för det tredje hur man enligt Sandel skall åtgärda detta.

Höga inkomster ger höga poäng

När det gäller det första förhållandet noterar Sandel bland annat att strävan efter att få studera vid så kallade Ivy League-universitet, såsom Harvard, Yale eller Stanford, för att nu nämna några, helt gått över styr. Av ett uppmärksammat amerikanskt fall från mars 2019 framgick att förmögna föräldrar betalat ett konsultföretag för att detta i sin tur skulle muta examensövervakare att förbättra ungdomarnas inträdespoäng (så kallade SAT-scores, Scholastic Aptitude Test)

eller övertala collegetränare i olika idrottsgrenar att dessa skulle rekrytera de sökande trots att dessa inte ens ägnade sig åt den aktuella sporten. Allt för att ungdomarna skulle bli antagna till ifrågavarande toppuniversitet.

Intressant är också att notera, att det landsomfattande SAT-testet, som alltså var avsett att bidra till en utjämning av de inträdessökandes socioekonomiska utgångspunkt, enligt empiriska undersökningar inte gör det. Det visar sig nämligen att ju högre en familjs inkomster är desto högre är poängen i testet. Om en sökande kommer från en höginkomstfamilj är chansen att bli antagen ett till fem, medan motsvarande siffra för en sökande från en låginkomstfamilj är ett till femtio. Det här har naturligtvis att göra med att en person, som hör till den förra gruppen, har råd att använda sig av olika slags, ofta dyra, preparationskurser och till och med personliga tutorer för att öka sina poäng i testet.

Den sociala mobilitet som eftersträvades på 1940–50-talet för att öka jämlikheten i samhället, har enligt Sandel inte förverkligats. I och med att bland annat ”SAT is coachable”, som Sandel uttrycker det, har aristokratin med ärvda privilegier bara ersatts av en meritokratisk elit, som är lika privilegierad fastän man just genom att införa testet strävade efter att avskaffa möjligheten att komma in vid universiteten på grund av donationer till dem från föräldrarna, alumnrelationer och liknande.

Överbetoning av collegeutbildning

Vid sidan av detta bidrar uppfattningen bland många av dem, som studerar vid toppuniversitet, att de de facto tillhör en elit, till att underblåsa ojämlikheten. Sandel talar om hybris. Han menar att om någon råkar vara intelligent eller födas i en förmögen familj är det en ren tillfällighet och inget att yvas över. Det är inget som vederbörande själv bidragit till. Han konstaterar bland annat att ”American higher education is like an elevator in a building that most people enter on the top floor”.

Föreställningen att envar är sin egen lyckas smed och uppfattningen om den amerikanska drömmen är således långt ogrundade. Överbetoningen av att skaffa sig en collegeutbildning har bidragit till att skapa och cementera det vad

”Överbetoningen av att skaffa sig en collegeutbildning har bidragit till att skapa och cementera det vad Sandel kallar för ‘the Diploma Divide’. De som saknar den känner sig underlägsna och detta i sin tur späder på populistiska strömningar.”

Sandel kallar för ”the Diploma Divide”. De som saknar den känner sig underlägsna och detta i sin tur späder på populistiska strömningar. Något som till exempel Donald Trump lyckades utnyttja då han blev vald till USA:s president 2016 genom att systematiskt rikta udden mot den utbildade eliten i Washington. Å andra sidan har den meritokratiska eliten själv bidragit till samhällsklyftan genom att såsom presidentkandidaten Hillary Clinton kalla Trumps supportrar för bedrövliga, ”a basket of deplorables”.

Studieplatserna kunde lottas ut

Sandel förespråkar i huvudsak två förslag för att råda bot på den existerande situationen i USA. För det första menar han att från de cirka 40 000, som årligen söker in till till exempel Harvards och Stanfords 2 000 tillgängliga studieplatser, kunde man gallra bort cirka 10 000, det vill säga 25 procent, som förmodligen inte skulle klara sig (”flourish”), varefter platserna skulle lottas ut bland de kvarvarande. Utan tvivel ett radikalt förslag, men Sandel är övertygad om att samtliga kvarvarande skulle klara sina studier alldeles utmärkt. Detta sätt att kvalificera inträdesökande skulle utan tvekan också avglorifiera en studieplats vid ett så kallat toppuniversitet.

Det andra förslaget, hävdar Sandel, handlar om att respektera arbete. Det är frågan om att värdesätta arbete som sådant, inte bara utbildning. Inkomstfördelningen i USA gör detta till en veritabel utmaning. Ännu cirka trettio år efter andra världskriget var det möjligt att utan en collegeutbildning hitta ett bra arbete och leva en hygglig medelklassstillvaro. 1979 förtjänade en person med collegeutbildning cirka 40 procent mer än en person utan den. År 2000 hade detta så kallade ”college premium” stigit till 80 pro-

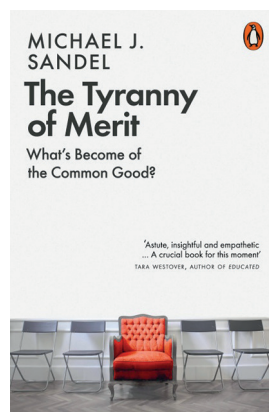
cent. Under samma period ökade ett stort amerikanskt bolags vd-lön från 30 till 300 gånger en arbetares medellön och samtidigt minskade fabriksarbetsplatserna från 1979 till 2016 med 7,5 miljoner från 19,5 till 12 miljoner. Produktiviteten steg, men arbetarna erhöll en allt mindre del av vad de producerade i jämförelse med aktieägarna och ledningen.

Manuellt arbete är värdefullt

Trots att utbildningsförhållandena hos oss med mer eller mindre gratis skolgång och universitetsutbildning inte kan jämföras med situationen i USA, där föräldrar börjar spara för barnens utbildning redan då de är små, är fokus hos oss på studentexamen och högskoleutbildning nog rätt intensiv. Yrkesutbildningen utgör likväl en bra motvikt.

Om vi inte lärt oss något annat av pandemin så bör vi åtminstone ha kunnat observera att utan till exempel vård- och butiksarbetare, avfallshanterare, buss- och spårvagnschaufförer, etcetera skulle samhället sluta fungera digitaliseringen till trots. Arbete är värdefullt, också det som inte producerats av en högskoleutbildad. Det är något som det är värt att reflektera över då man lönesätter manuellt arbete.

Trots att Sandels utgångspunkter är amerikanska och hans kritik i huvudsak gäller amerikanska förhållanden är hans bok tankeväckande också för oss, särskilt med tanke på dagens populistiska strömningar och orsakerna till dessa. Den är välskriven och försedd med ett digert källmaterial och ett utmärkt alfabetiskt index.

*Michael J. Sandel:
The Tyranny of
Merit, What's
Become of the
Common Good?
Penguin Books
2021.*